

Tietokirja kytkee taiteen ja tieteen historian

■ MARJA-TERTTU KIVIRINTA

Perspektiivi kuvataiteen historiassa. Toimittanut Johanna Vakkari. Gaudeamus 2015.

Perspektiivi on puheessa usein toistuva käsite, joka arkikielessä tarkoittaa jostain pisteestä käsin avautuvaa näkökulmaa johonkin asiaan. Perspektiivi on opittu kytkemään myös kuvataiteeseen tai arkkitehtuuriin viittauksena Italian renessanssin perua olevaan keskeis- eli lineaariperspektiiviin, joka liittyy myös matematiikan, optiikan ja myös tähtitieteen historiaan. Kyse on silloin 1400–1500-luvulle ajoittuvasta länsimaisen tieteenhistorian aikakaudesta, jolloin havaintoja ja tilojen haltuunottoa on tehty ihmisen mittakaava lähtökohtana.

Lyhyesti määriteltynä kuvataiteen ja arkkitehtuurin käsitteenä perspektiivi on siis keino hahmottaa kolmiulotteinen esine kaksiulotteisena pintana niin, että tilavaikutelma säilyy ja esine näyttää sitä pienemmältä, mitä kauempana katsojasta se on. Keskeisperspektiivin periaatteet toistuvat ja muuntuvat monin tavoin myös nykyajan digitaalisesti toteutetuista arkkitehtuurisuunnitelmista katsojan havaintoa koetteleviin 3D-elokuviin asti.

Perspektiivin juuret kuvataiteessa ovat kauempana kuin renessanssiajan Italiassa. Lisäksi tilan, ajan ja myös liikkeen määrittämiseen käytettyjä perspektiivi-termejä tunnetaan renessanssin keskeisperspektiivin ohella myös monia muita, kuten muun muassa viiva-,

väri-, arvo-, käänteis-, aika-, epäeukleidinen, empiirinen ja emotionaalinen eli primitiivinen perspektiivi. Kuvataiteessa tilaa, aikaa ja liikettä voi hahmottaa toisinkin, sillä perspektiivi on kietoutunut yleensä luonnonmukaiseen jäljittelyyn pyrkivään taiteeseen, johon nähdessä sen historia on vuosituhsien mittainen ja ulottuu antiikista tähän päivään. Taide ei kuitenkaan ole irrallaan aikansa yhteiskunnasta tai tieteestä.

Perspektiivi kuvataiteen historiassa on tänä vuonna ilmestynyt monipuolinen tietokirja, joka käsitökseni mukaan soveltuu erinomaisesti myös yliopistotason opiskirjaksi. Taustalla on kirjan toimittajan ja sen monien osien kirjoittajan, taidehistorian dosentti Johanna Vakkarin turhautuminen taidehistorian yliopistolaisen perusopetuksen kurssiaineiston puutteisiin. Monivärisen, runsaasti kuvitetun ja perustellusti jaksotetun kirjan syntyprosessi on ollut pitkä ja vaiheikas. Kirjan tekemiseen on Vakkarin ohella osallistunut usea tutkija ja asiantuntija, joiden aiheet ja erikoisalajat ulottuvat perinteisestä länsimaisesta taiteesta tila- ja aikakäsityksiin myös sen ulkopuolella.

Perspektiivi kuvataiteen historiassa -kirjan nimi voisikin olla monikollinen: perspektiivit kuvataiteen historiassa tai perspektiivejä kuvataiteen historiaan. Sillä niin monipuolisesti teos tarkastelee tilan, ajan ja myös liikkeen kuvauksia taiteessa. Perspektiivin historia on satoja vuosia renessanssia keskeisperspektiiviä kauempana antiikin tieteessä ja taiteessa, ja kuten jo totesin, taiteella on aina ollut muitakin keinoja kuvataiteen tilaa, aikaa ja sittemmin myös liikettä kuin suh-

teuttaa ne matemaattiseen lineaari-
perspektiiviin. Tilaa ja kolmiulot-
teisuutta kuvataan myös värein, vä-
risävyin ja valööreihin.

Taiteen tilakuvausten viiteke-
hys on aina ihmissilmässä, näke-
misessä, muissa aisteissa sekä ym-
päriävän maailman tai maailman-
kaikkeuden havaitsemisessa ja ha-
vainnoinnissa. Kirja muistuttaa,
että aistihavainnon pohjana eivät
ole ainoastaan silmä ja muut aistit
vaan myös näkemisen avuksi ke-
hitetyt matemaattiset keksinnöt ja
optiset laitteet. Kuvataiteen ja eri-
tyisesti maalaustaiteen näkemys
ympäriävästä todellisuudesta on
kietoutunut myös tieteen ja taiteen
maailmankuvaan, luontokäsityk-
seen, johon monina aikakausina,
kuten eurooppalaisella keskiajalla,
on objektiivisen totuuden määrit-
telyn ohella liittynyt myös yliluon-
nollisen maailman tunnistaminen.

Kahdeksaan lukuun ja niiden
sisällä erityiskysymyksiin keskitty-
viin kuuteen ekskursioon jäseny-
vä tietokirja perspektiivistä on uu-
denlainen tapa opiskella kuvatai-
teen historiaa. Se etenee antiikin
taiteen luonnonmukaisuuteen pe-
rustuvasta tila-ajattelusta ensinnä-
kin keskiajan kristilliseen illusio-
nismiin ja optiikan tutkimukseen
sekä renessanssin monista tiloista
barokin tilailluusioihin, joiden jäl-
keen ollaan jo 1800-luvun ”silmän
vuosisadassa” ja valo- ja elokuvan
vaikutteista ammentavassa maa-
laustaiteen tila-aika-havainnossa.
Lopuksi päästään modernismin
perspektiiveihin, kubismiin, fu-
turismiin ja moniin näkökulmiin
1900-luvun alkuvuosikymmen-
ten taiteessa, jonka lähtökohtana
on esimerkiksi eri katsomispisteis-
tä ja -kulumista samanaikaisesti ku-
vattu liike.

Länsimaisen taiteen kanonisoi-
tuun historiaan keskittyvien pää-
lukujen ohessa tehdään taide-eks-
kursioita muun muassa Egyptiin,
Islamiin, Kiinaan ja 1600-luvun
Hollantiin sekä nykyteknologian
digitaalisiin 3D -mallinnuksiin.

Kirjan aihepiiri ja teosesimer-
kit ovat usein taidehistoriasta tuttu-
ja. Mutta lähtökohtana on nyt kat-
soja ja tälle avautuva näkymä tai-
teen kuvaamaan tilaan ja aikaan se-
kä siihen, miten tieteen historia ja
teoria yhdistyvät taidekäsityksiin.
Taiteen esteettiset ja kerronnalliset
pyrkimykset ovat olleet vuositu-
hansia yhteydessä ihmisen maa-
ilmankuvaan, tapaan tehdä havain-
toja ympäristöstään. Niin optiikal-
la, matematiikalla, lääketieteellä ja
fysiikalla on oma historiansa kuin
myös filosofialla, teologialla, psy-
kologialla tai erilaisilla teknologi-
silla keksinnöillä. Maailmankuva
on aikasidonnaista, kuten myös ta-
pa katsoa ja tulkita taidetta. Niin-
pä taide onkin hyvä ymmärtää yhe-
tydessä menneisyyteensä, omaan
syntyaikaansa.

Kirja muistuttaa, miten moni
1800- ja 1900-luvun vaihteen tai-
demaalari on ollut hyvin tietoinen
paitsi muiden kulttuurien Euroop-
paan kulkeutuneesta taiteesta myös
kamerasta. Sen yksisilmäisyys on
jo pitkään käsitetty vaihtoehdok-
si binokulaariselle kahdella silmäl-
lä näkemiselle, kun on hyödynnet-
ty valokuvan pysäytetyn kuvan tai
elokuvan liikkuvan kuvan mah-
dollisuuksia rakentaa tila-aika-
ja liikekuvattavuuksia maalauksiin.
Kamera on tunnettu *camera obs-
curana* jo vuosisatoja taiteen mo-
dernismia aiemmin.

Kirjan nimikäsitetä perspekti-
viä tarkastellaan useista näkökul-
mista monissa eri luvuissa, jois-

ta kaksi ensimmäistä johdantolu-
kua paneutuvat käsitteeseen pe-
rusteellisesti. Jo yleissivistyksen
vuoksi on hyvä tietää, että sana
perspektiivi on johdannainen lati-
nan sanasta *perspectiva* (verbi
perspicere=nähdä läpi, nähdä tar-
kasti, nähdä selvästi). Nimitys pers-
pektiivi juontuu kuitenkin uusplato-
nilaiselta ajalta, jolloin filosofi ja
teologi Boethius (484–524 tai 525)
otti sanan käyttöön kääntäessään
kreikan *optiké techné* -ilmauksen
latinaksi. *Perspectiva naturalis* tar-
koittikin renessanssiajalle asti opti-
ikkaa eli oppia optisista ilmiöistä
ja oikeasta näkemisestä. Merkityk-
sen syrjäytti 1400–1500-luvuilla
perspectiva artificialis (*perspectiva
pingendi*), joka tarkoitti maalarin
rakentamaa keinokekoista lineaari-
eli keskeisperspektiiviä.

Kauan on oltu siinä käsitykses-
sä, että keskeisperspektiivi on vai-
kuttanut siihen, miten ihmisen
ajattelu suuntautui renessanssin
myötä uudelleen. Taidehistorioitsi-
ja Erwin Panofsky kirjoitti vuonna
1924 perspektiivistä sittemmin pal-
jon kritisoitua symbolisten muo-
tojen teoriaa, jonka mukaan se oli
tyyliominaisuus ja väline määrittää
kullekin taidekaudelle ominainen
tapa havainnoida maailmaa. Krii-
tikot ovat katsoleet, että Panofsky
sekoitti näkemisen perusteet ja
optiset perusteet ja että perspek-
tiivistä on ylipäättään mahdotonta
kirjoittaa yhtenäistä teoriaa.

**Kirjoittaja on filosofian tohtori, taide-
historioitsija ja -kriitikko.**